

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MÜZİK OYUN VE EĞLENCE

SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASIN
KORUNMASI ÇALIŞMALARI

OPERA VE GELENEKSEL KÜLTÜRÜN BULUŞMASI: KARYAĞDI HATUN OPERASI¹

Dr. Ayça Nur KİP AKYOL²

Giriş

Opera, tiyatro ve müziğin temelleri üzerinde şiir, şarkı, dans, dekor, kostüm, resim, mimarlık ve oyunculuk sanatlarının birleşimidir. 16. yüzyıl İtalyan Rönesans'ının bir ürünü olan opera, farklı ülkelere yayıldıkça farklı bakış açıları ve stillerde değerlendirilmiştir. Her ülkenin kendi tarihsel ve toplumsal gerçekleri deneyimleri ve de karakterleri ulusçu bir bağlamda opera eserlerine yansımıştır. Bu da o ulusların geleneklerinin ve her türlü motifinin operada yer bulmasıdır. Türkiye'de bestelenen opera eserlerine bakıldığında, konuları mitolojik, tarihsel ve gerçek hikâyelere dayalıdır. Özellikle Türk kültürüne dair hikâyelerin işlendiği operalarda müziksel ve görsel özellikler o kültürün özelliklerini mümkün olduğunca tarihsel olarak yansıtır.

Karyağdı Hatun operasında olduğu gibi Anadolu'ya ait halk hikâyeleri operaların konusunu oluşturabilmektedir. Operada sanat yoluyla kullanılan ve sahnelenen geleneksel kültür unsurları, geleneksel kültürün başka bir sanatın içinde korunmasını sağlar.

Librettosunu Nezihe Araz'ın yazdığı *Karyağdı Hatun* operası ilk olarak 1983 tarihinde Okan Demiriş tarafından bestelenmiştir ve iki yıl sonra 21 Aralık 1985 tarihinde dünya prömiyeri gerçekleştirilmiştir. *Karyağdı Hatun* operasının konusu mutlulukla başlamakta ve sonu ise acıyla bitmektedir. Öyküde hamile bir kadının kara aşermesi ve kar yağması mümkün olmayan bir mevsimde bu dileğinin kabul olması anlatılmaktadır.

Karyağdı Hatun'un gerçek hayattan biri olarak *Karyağdı Hatun* adlı opera eserinin sahnelendiği alanda, Ankara Devlet Opera ve Balesi (Ulus) binasına yakın yerlerde yaşamış ve mezarı da bu alandadır. İslam ve tasavvuf inancı içinde kadın evliyalar da yer almaktadır. Anadolu'nun pek çok bölgesinde evliya inancı içinde "Yedi Kızlar", "Hatun Sultanlar", "Ana ve Bacı" adlarıyla anılan çok sayıda kadın yatır ve türbe bulunmaktadır. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan ve 15. yüzyılda yaşadığı bilinen Karyağdı Hatun (Sultan) türbesi de bunlardan biridir. 985/ M. 1577 yılında yapıldığı anlaşılan ve kitabesinde "Gül-ü Nazikter" yazan türbenin hikâyesi Okan Demiriş'e ilham kaynağı olmuştur. Opera sanatı, içinde yaşanan kültürden bu örnekteki gibi beslenmektedir (Kip Akyol, 2016: 46).

1 Yazarın doktora tezinden üretilmiştir (Bkz. Kip Akyol, 2016).

2 Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Telif Hakları Koordinatörü ve Koro Sanatçısı

1. Karyağdı Hatun

İslam ve tasavvuf inancı içinde kadın evliyalar da yer alır, onlara da adak adanır. Hayatı hakkında bilgi bulunmayan ve 15. yüzyılda yaşadığı bilinen Karyağdı Hatun (Sultan), halkın “Yedi İffetli Kadın” (Schimmel, 2011: 54) olarak değer atfettiği kadın tasavvufçular ve evliyalar arasında anılmaktadır. Yaşar Kalafat’a (2004: 37) göre “Esasen er olmak, gönül eri olmak erkekleğin ve dişiliğin üzerinde âdeta belirleyici üst kimlik sıfatıdır denilebilir. Erlik bir misyon taşıyıcılığı ise ki öyledir; bu taşımayı muhakkak erkekten beklemek halk sufizmine de aykırıdır. Halk sufizminde “Dişi veliler”, cinsiyet olarak fiziksel yapı itibarıyla dişi olanlar değildir. Dişi veliler, büyük veliler kategorisini oluşturur. Büyüklükleri daha verici ve daha üretken oluşlarındanır”. Araz (1978: 83), “Nerede bir kadın evliya türbesi veya öyküsünü bulsam, sevincime biraz da belirsiz bir hüznün, bir çaresizlik karışır.” derken belki de kadınların daha verici ve üretken olmalarına atıf yapmaktadır. Kalafat (2004: 38-53) Anadolu’nun pek çok bölgesinde evliya inancı içinde “Yedi Kızlar”, “Hanım/Hatun Sultanlar”, “Ana ve Bacı” adlarıyla anılan çok sayıda kadın yatır ve türbelerini incelemiştir. Karyağdı Hatun da türbesi bulunan ve kendisinden çok onunla anılan bir kadın evliyadır.

Karyağdı Hatun Türbesi Ankara Ulus’ta bulunmaktadır ve türbenin kapısının üstündeki Türkçe kitabede “Gül-ü nazikter” yazılı olmasından orada yatanın kadın olduğu anlaşılmaktadır. Devlet Opera ve Balesi Müdürlüğü ile türbe arasındaki yürüme mesafesi en fazla beş dakikadır. Bu Tanyu’ya (1967: 75) göre ise İtfaiye (Opera) meydanında bulunan ve kubbeli olan bu türbenin kitabesinden H. 985/M. 1577 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Türbeye hafta içi az sayıda ziyaretçi gelirken, Cuma günü ziyaretçi sayısı daha fazladır. Bu yapı, küçük avlusunda Cuma günü kalabalık ziyaretçilerle birlikte el emeği üretimlerini ve kuşyemi satan kadınlar ile güvercinleri akşam ezanına kadar ağırlar. El emeği ürünlerini satan kadınların tezgâhlarında yün patikler, kenarı oyali yazmalar, yünden el beziler ve de lifler bulunur. Diğer türbelerden farklı olarak burada hiç erkek satıcı görülmez. Cuma günü ellerinde kesme şeker kutusu ya da lokum paketiyle dolaşan kadınları da orada görmek mümkündür. Onlar satıcı değil, sadece dilekleri yerine gelmiş olan kadınlardır. Adakları gerçekleştiğinden dolayı şeker dağıtmaktadırlar. Türbenin dışında bazen para isteyen dilencileri de görmek mümkündür (Kip Akyol, 2016: 49).

Karyağdı Hatun Türbesi’nin dış duvarında özel bir dua yazılıdır. İçeri girerken ayakkabılar dışarıda bırakılır. Kadınların başını kapatmaları için türbe kapısının kenarında başörtüsü de bulunur. Kaynaklarda (Tanyu, 1967: 76-77) yer alan bilgiler bu gözlemlenenlerin yıllar önce de benzer bir şekilde olduğunu göstermektedir.

Günümüzde türbeyi bekleyen bir erkek görevli bulunmaktadır. Ancak yıllar önce türbeye bakıp, gözetip temizleyen bir kadın olduğu ve türbenin hemen yanındaki bir kulübede oturduğu da bilinmektedir (Tanyu, 1967: 77). *Karyağdı Hatun* opera eserinin başında aria’sını söyleyen yaşlı bir kadın Türbedar rolü de vardır. Bu arya, “Erenler anası, kadınların hası, bilgili, görgülü, sevgili kadın, ana kadın” diyerek Karyağdı Hatun’u anlatır.

15. yüzyılın ortalarında yaşamış Karyağdı Hatun’un gerçek hikâyesi oldukça karanlıkta kalmış durumdadır. Karyağdı Hatun’un türbesindeki kitabedeki şiiri Araz (1978: 83) şöyle aktarır:

“Ah! Vaveyla ki cellad felek
 Hâke saldı bu gül-i nazikteri
 Cennetinden kabrine revzenler aç
 Rahmin ile bula daim ruşeni
 Erdi hatiften de ânın tarihi
 Cilvegâhı ola cennet gülşeni”

Karyağdı Hatun adlı opera eserinin librettosunu da yazmış olan Nezihe Araz, yukarıda yer alan kitabedeki şiiri eserin ilk perdesinde aynen kullanmıştır. Eserin ilk perdesi koronun seslendirildiği bu sözlerle açılır. Türbedeki kitabede bunun dışında başka bir bilgi yoktur. Araz (1978: 83) da “İyi ki kitabe var da türbede yatanın bir gül-i nazikter olduğunu anlatır” demektedir. Araz’ın (1978) ve Tanyu’nun (1967) aktarımlarına göre hikâye Ankara’da geçer: Ankara’nın güzel kızı ile yağız efesi birbirlerini çok severler ve evlenirler. Evlendikten hemen sonra kız hamile kalır ve aş erer. Ağustos ayında kar ister. Herkesin uyuduğu bir akşam bahçeye çıkıp kar yağması için dua eder. Hacet kapıları açılır ve kar yağmaya başlar. Gelin kız da gün ağarınca kadar yağın karlardan yer. Sabah olunca Ankara’yı bembeyaz karlar içinde görenler şaşırır. Gelin kızın öyküsü çabucak yayılır. Gelin yediği karlardan hastalanarak yatağa düşer. Bir süre sonra da vefat eder.

Araz (1978), Anadolu’nun başka yerlerinde de *Karyağdı Hatun* Türbeleri gördüğünü belirtmiştir. Başlı mutlulukla başlayan sonu ise acıyla biten bu öyküde hamile bir kadının kara aşermesi ve kar yağması mümkün olmayan bir mevsimde bu dileğinin kabul olması, anneliğe kutsallık atfeden bir kavramsallaştırmaya işaret eder. Annelik ve masumiyet beyaz karlarda vurgulanır. Eser sahnelenirken de sahnede yağın beyaz karla ve gelinin uçar gibi sahnede havalandırılmasıyla bu masumiyet seyirciye anlatılmak istenmiştir. Yağın kar aynı zamanda kadın gücünü, anne olma arzusunun doğa kanunlarına dahi hükmedebileceğini simgelemektedir.

1.1. Karyağdı Hatun Operası

Türkiye’de bestelenen opera eserlerine bakıldığında konularını mitolojik, tarihsel ve gerçek hikâyelerden almaktadır. Librettosunu Nezihe Araz’ın yazdığı *Karyağdı Hatun* operası ilk olarak 1983 tarihinde Okan Demiriş tarafından 3 perdelik bir opera eseri olarak bestelenmiştir ve iki yıl sonra 21 Aralık 1985 tarihinde dünya prömiyeri gerçekleştirilmiştir. Bir aşk ve yaşam hikâyesine dayanan eser özgün şarkıların/müziklerin yanı sıra bilinen ulusal halk şarkıları ve ilahilere dayalıdır.

İstanbul Devlet Opera ve Balesi tarafından 21 Aralık 1985’te dünya prömiyeri gerçekleştirilip yaklaşık 26 temsil kapalı gişe oynayan eserin, 27 yıl sonra Ankara Devlet Opera ve Balesi’nde 15.12.2012 tarihinde prömiyeri gerçekleşmiştir. *Karyağdı Hatun* adlı opera eserinin tüm sahneleme süreci katılımcı gözlemle ve görüşmelerle etnografik bir çalışma çerçevesinde araştırılmıştır (Kip Akyol, 2016: 16). Opera eserinde *Karyağdı Hatun*’un hikâyesine göre belirlenmiş karakterler; Yazgüllu (Evliya Kadın), Canalı (Yazgüllu’nün kocası), Ana, Türbedar ve Hala’dır. *Karyağdı Hatun*

ile ilgili günümüze aktarılan tarihsel metinler çok sınırlıdır. Bu yüzden eserde işlenen karakterler kısmen hayal ürünüdür. Karyağdı Hatun'un yaşadığı ve türbesinin olduğu bilinmekle birlikte eserde sahnelenen diğer karakterler ise librettistin hayal dünyasının ürünüdür (Kip Akyol, 2016: 57).

Eserin konusu şöyledir; birinci perde Karyağdı Hatun'un türbesine yapılan ziyaretle başlamaktadır. Hemen ardından bir köy ortamında türküler ve oyunlar eşliğinde düğün kutlanır. Yazgülü ile Canali'ye köy halkınca düğün armağanları verilir. İkinci perde de Yazgülü hamile kalmıştır ve bu müjdeli haberi eşi ile ailesine verir. Sonrasında Yazgülü yaz ortasında kara aş erer. Canali ve köyden adamlar yollara düşerek kar kuyuları ararlar ve ne yazık ki elleri boş dönerler. Üçüncü perdede Yazgülü yaz gecesinde "Kar istiyorum" diyerek dua eder. Bir mucize gerçekleşir ve kar yağmaya başlar. Yazgülü yağın karları toplayıp yer. Canali ve annesi olanları görünce şaşkına döner. Lapa lapa yağın kar ile uzun süre dışarıda kalan Yazgülü sıırsıklam olup, hastalanır. Koro "Bir sonsuz beyazlık" derken, Yazgülü gözlerini sonsuza dek kapar.

1.2. Karyağdı Hatun Operası'nda Anadolu Motifleri

Operanın sahnelemedeki dekor, kostüm, aksesuar ve dans öğeleri de göz önüne alındığında, geleneksel kültürün birçok ögesinin bu operayla sahneye yansıtıldığı görülmektedir. Örneğin, eserde tasarlanan geleneksel başlık gümüş para ve takılarla süslenmiştir. Tüm koro sanatçıları düğün sahnesinde bu geleneksel başlıklardan takmıştır.

Fotoğraf 1: Gümüş para ve takılarla süslenmiş Anadolu kadın başlığı

Operanın birinci perdesi Karyağdı Hatun türbesine yapılan ziyaret ile sahne başlar. Türbe ziyaretleri geleneksel kültürün de bir parçasıdır.

Fotoğraf 2: Karyağdı Hatun Türbesi'nin operada simgenmesi.

Fotoğraf 3: Gerçek Karyağdı Hatun Türbesi ve sandukası.

Fotoğraf 4: Karyağdı Hatun Türbesi'nin ziyaretçileri.

Fotoğraf 5: Gerçek Karyağdı Hatun Türbesi'nde dua okuyanlar.

Karyağdı Hatun operasında birinci perdede türbe ziyaretinin ardından bir köy ortamında türküler ve oyunlar eşliğinde düğün kutlanır. Yazgülü ile Canali'ye köy halkınca düğün armağanları verilir.

Fotoğraf 6: Karyağdı Hatun'un düğünü ve hediye verme sahnesi.

Düğünde armağan vermek geleneksel kültürün bir parçasıdır. Akrabalar ve düğüne davet edilen misafirler yeni evelenen çifte altın, para ve yöreye göre değişen farklı nitelikte hediyeler verirler. *Karyağdı Hatun* operasında da sahnede yeni evlenen çifte kumaşlar, takılar ve beşik hediye edilerek geleneksel kültür yansıtılmaya çalışılmıştır.

İkinci perdenin bir bölümünde Karyağdı Hatun arkadaşlarıyla gergefle nakış işleyerek sohbet eder. Bu sahnede kullanılan gergefler geleneksel şekliyle tahtadan yapılmıştır. Bu sahnede yer alan koro sanatçılarının saçlarına belikler takılmıştır. Belik Anadolu'da sıkça rastlanan genç kızlar arasında yaygın bir saç stildir. Bu sahne süresince gerçek iğnelerle ve gergefle nakış işleyerek, geleneksel kültür yansıtılmaya çalışılmıştır (Kip Akyol, 2016: 63).

Fotoğraf 7: Karyagdı Hatun ve arkadaşlarının gergefle nakış işleme sahnesi.

Karyagdı Hatun operasını 27 yıl sonra sahneye koyan Aytaç Manizade; *Karyagdı Hatun*'un yaşadığı rivayet edilen 15. yüzyıla ait kıyafetlerin yazılı olarak tasvir edildiğini, ancak görsel olarak yararlanılabilecek malzemeye ulaşamadıklarını, Etnografya Müzesi'ni gezip bu konudaki kitapları taradıklarını, Anadolu Selçuklu dönemiyle ilgili uzman görüşlerine başvurularak kostümlerin hazırlandığını söylemiştir (Kip Akyol, 2016: 68).

Karyagdı Hatun operasında gelenekler müzikle ve oyunculukla sahneye taşınmıştır. Düğün sahnesinde Ankara oyun havalarında seğmenler dans etmiştir. Opera sanatçılarında seğmen halk danslarını öğretmek için dışarıdan bu dansı yapan seğmenler gelerek özel ders vermiştir. Son sahnede de "Sordum Sarı Çiçeğe" adlı ilahi, bestecinin orkestra ve koro düzenlemesiyle tüm koro tarafından söylenmiştir.

Sonuçlar

Araştırmaya konu olan ve opera ve geleneksel kültürün buluşmasına örnek olarak incelenen *Karyağdı Hatun* operasındaki Anadolu geleneksel motiflerine ait müziksel ve görsel unsurlar şöyle belirlenmiştir:

Karyağdı Hatun operasının bestesinde bestecinin kendine ait melodilerinin yanı sıra halk türküleri ve bilinen ilahiler de eserin içinde yer almıştır. Bestecinin eklektik olarak yarattığı müziğinde Türkiye’de bilinen eserleri -özellikle düğün sahnesinde- kullanması, halka yakın olma amacıyla olabilir. Bu da Türk bestecilerin ulusalcılık bağlamında başvurduğu bir yöntem çerçevesinde değerlendirilebilir. Yani bestecinin amacı, ulusal ezgilerle hem operanın konusundaki ulusal kültür özellikleri sunmak hem de toplumla opera arasında yakınlık kurmak denilebilir. Çünkü besteci toplum tarafından bilinen ezgiler dışında operanın aria biçimlerinde özgün ve topluma yabancı gelecek bir müziksel yapı tercih etmiştir.

Danslarda kimi zaman bale adımları olsa da çoğunlukla halk danslarından özellikle de Seğmen danslarından örnekler vardır. Bu da müzikte olduğu gibi danslarda da oryantal ve oksidental bir birleşim olarak düşünülebilir.

Bu operanın dekorunda yer alan tahtadan yapılmış gergefler, kız almaya gelirken kullanılan at, köy meydanı ise Anadolu geleneklerinin görsel bağlamda sahne üzerinde sergilenmesidir. Kostümlerde de geleneksel Anadolu motifleri hâkimdir ve aynı şekilde aksesuarlarla da desteklenerek bu unsur sahneye taşınmıştır. Bunlar da yerelin opera gibi Avrupa kültürü yaratısında ulusal bağlamda simgelenmesidir. Bu opera aslında burada sunulanın dışında uzmanları tarafından folklor malzemeleri açısından da analiz edilebilir.

Anadolu kültürüne ait tasavvufi özellikteki bir karakter üzerine kurulan hikâyeye, opera yapıtı olarak yukarıda sayılan kültürel özelliklerle birleşmiş ve bunlar bu opera vasıtasıyla izleyiciyle buluşturulmuştur. Bu da opera sanatının sadece kendisinin olması dışında, çeşitli bağlamlarda bir aracılık ve kültür aktarıcısı olduğunu gösterebilir.

KAYNAKLAR

- Araz, N. (1978). *Anadolu evliyalari*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Kalafat, Y. (2004). Anadolu’da ulu kadın kişiler ve halk inançları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, (32), 37-54.
- Kıp Akyol, A. N. (2016). *Karyağdı Hatun Türbesinden Operaya Bir Opera Etnografisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Schimmel, A. (2011). *Ruhum bir kadındır*. (çev. Ö. E. Akbulut). İstanbul: İz Yayınları.
- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.